

Vida Lučić
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb

PRIMJER LEKSIKOGRAFSKI ZANEMARENE METAFORIZACIJE

U suvremenoj se leksikografiji i kognitivnoj semantici istodobno primjećuje da bi suradnja leksikografije i kognitivne semantike mogla unaprijediti leksikografsku obradu, u prvom redu leksikografski težih mjesta. U članku se takav prijedlog okušava na primjeru jednoga leksikografski neujednačeno obrađena mjesta.

1. Uvod

Leksemi složene povijesti zanimljivi su i za lingvistiku i za leksikografiju. Izazovno ih je lingvistički (semantički) primjereno obraditi, a potrebno ih je podrobnije predstaviti barem u leksikografskim djelima dijakronijskoga tipa i većega opsega. Odnos leksikografije i semantike složen je (v. npr. Zgusta 1990: 29–30, Bejoint 2000:169–178, Nikolić-Hoyt 2003:97id.). Leksikografska obrada leksema složene povijesti, kao i drugih leksikografski zahtjevnijih leksema, mjesta su u kojima na naravan način može zaživjeti njihova suradnja. Leksikografski je rad nerijetko skučen i vremenski i granicama korpusa. Semantičko je istraživanje u te dvije važne okolnosti obično u povoljnijem položaju, a uz to su semantičaru na raspolaganju različite metode raščlambe značenja kojima leksikograf obično ne raspolaže. Nakon razdoblja mimoilaženja tih dviju disciplina, leksikografi u kognitivnoj, osobito prototipnoj semantici prepoznaju pravac koji bi mogao pomoći u unapređivanju leksikografske prakse. D. Geeraerts, kao jedan od najistaknutijih kognitivnih dijakronijskih semantičara, prepoznaje upravo takav odnos prototipne teorije i dijakronijske leksikologije: s obzirom na to da prototipna teorija ne može služiti ni kao model za čitavu semasiološku strukturu, dok još manje odgovara na onomasiološka pitanja, ona ne može zamijeniti uvriježene postupke dijakronijske leksikologije, ali im može biti korisnim dodatkom (Geeraerts 1997:28).

U ovome će se članku raščlaniti primjer skupine leksema složene povijesti za čije je relevantno leksikografsko predstavljanje potrebna dijakronijska se-

mantička raščlamba, ovdje provedena po kognitivnom modelu. Riječ je o leksemima *privrći (se)* i *privržen* te njihovim izvedenicama.¹ Posljednjih je godina objavljeno nekoliko jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika: *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića (dalje: RHJ 1998), *Rječnik hrvatskoga jezika* Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža« i Školske knjige, ur. Jure Šonje (RHJ 2000) te *Hrvatski enciklopedijski rječnik* ur. Ljiljane Jojić i Ranka Matasovića (HER). Osim tih rječnika posebno mjesto zauzima Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (AR) jer je to još uvijek najveći diakronijski rječnik hrvatskoga jezika. — U svima se njima *privrći (se)* i *privržen* dosljedno etimološki, tvorbeno i značenjski razdvajaju. Prema AR-u i HER-u, koji od navedenih rječnika jedini imaju etimološke odrednice, glagol *privrći (se)* izvodi se iz praslavenskoga **vr̥gnŭti* ‘vrći’ (rus. *вергнуть*), a pridjev *privržen* iz praslavenskoga **vrzati* ‘vezati’ (rus. *везать*)². Lematizacija i značenja koje se nalaze u svim navedenim rječnicima hrvatskoga jezika podržavaju tu razdiobu. S druge su strane, dvadeset četiri izvorna govornika hrvatskoga jezika³ odgovorila da je oblik *privržen* kao opisni pridjev i glagolski pridjev trpni izveden iz hrvatskoga glagola *privrći se*, koji je opet izveden iz hrvatskoga glagola *privrći*. Izvorni su govornici značenjsku vezu između *privrći* i *privrći se* opisali kao metaforičku, gdje je značenje drugoga oblika metaforizacija prvoga. Leksikografski je nalaz tako u suprotnosti intuiciji izvornoga govornika hrvatskoga jezika — da ti leksemi, osim homofone i homografske osnove *privrg-*, imaju etimološke, značenjske i tvorbene veze. U takvoj je situaciji zanimljivo do kakva bi zaključka o mogućoj povezanosti ta dva leksema došla lingvistička, ovdje ponajprije se-

¹ Da ti leksemi imaju zanimljivu povijest, primijećeno je za istraživanja koje je obavljeno kao priprema za izradu klasifikacijskoga rada za doktorski studij (Lučić 2004). U ovom se radu koriste i rezultati toga istraživanja.

² U janjevačkom je govoru sačuvano starije fonološko stanje glagola ‘vezati’: infinitiv je *vrzati*. Primjer iz današnjega govora jest: *Vrži to magare za ogradu!* U janjevačkome idiomu postoji i leksem *prevrgnuti (se)*, koji je jedini sačuvani leksem korijena *vr̥g-*, a ima samo metaforičko značenje ‘nanijeti komu veliku bol počinjanjem nekog nedjela’, ‘podnijeti nesreću ili nezgodu zbog koje druga osoba u suosjećanju podnosi veliku bol’. Rabi se samo u kontekstu u kojem su i bliske osobe, npr. majke i djeteta. Majka kaže *Kuku, prevrgnula sam se!* ako je dijete negdje palo i ozlijedilo se (dijete nije krivo za pad; infinitiv je *prevrgnuti se*). Učini li npr. sin neku veću nepodopštinu ili nedjelo, kao što je krađa, i time majku osramoti, ona će reći *Kuku, prevrgnuja me!* (sin je skrivio taj čin; infinitiv je *prevrgnuti*). To su iznijeli informanti, rođeni Janjevci — Ana Zefić r. Golomejić (68), Rozika Ancić (35) i Zvonko Palić (30).

³ Uzorak čini: petnaest visokoobrazovanih izvornih govornika, od čega četrnaest u jezikoslovnim disciplinama, i devet izvornih govornika srednje školske spreme. U ukupnom je uzorku četrnaest žena i deset muškaraca, a dobna je struktura uzorka sljedeća: osam izvornih govornika ima manje od trideset godina, jedanaest između trideset i četrdeset godina, četiri između četrdeset i pedeset godina, a jedan ima više od šezdeset godina.

mantička raščlamba, te može li ishod takve raščlambe pridonijeti adekvatnijoj leksikografskoj obradi.

Navedeni su noviji leksikografski podaci uspoređeni s podacima za lekseme *privrći* (*se*) i privržen te njihovim izvedenicama nastalima u dvije grupe rječnika. U prvoj su grupi rječnici starije hrvatske leksikografije, od kraja XVI. do početka XIX. stoljeća: Vrančićev (1595), Kašićev (sastavljen oko 1600), Mikaljin (1649), Habdelićev (1670), Belostenčev (dovršen oko 1685), Vitezovićev (dovršen oko 1700), Della Bellin (1728), Jambrešićev (1742), Stullijev (1801), Voltig-gijev (1803).⁴ U drugoj su grupi rječnici koji su u načelima i rječničkom blagu koje sadrže vezani uz zagrebačku filološku školu. To su sljedeći rječnici: Mažuranić–Užarevićev (1842), Drobnicev (1846–49), Veselićev (1853 i 1854), Šulekov (1860), Marakov (1901) i Parčićev (1874 i 1901). Isti jezik obrađuje i *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića* (dalje: Benešić 1990). Tim je rječnicima pridodan i Broz–Ivekovićev (1901), koji se svojom vukovskom koncepcijom razlikuje od ostalih spomenutih rječnika druge grupe.

Raščlamba uporabe navedenih leksema provedena je na osnovi korpusa koji je sastavljen od različitih izvora hrvatskoga jezika (XVI.–XXI. st.). Popis najvećega dijela toga korpusa nalazi se u Lučić 2004:64–72⁵, a primjeri su izlučeni s tri CD-ROM-a hrvatske književnosti (Bulaja 1999, 2000, 2002) i iz *Hrvatskoga nacionalnoga korpusa* te *Zbirke hrvatskih književnih djela*. Tomu je korpusu dodan još jedan kajkavski primjer (Lopašić 1885:303) koji je pronađen u Mažuranićevim *Prinosima...* (Mažuranić 1908–22:1162), devet primjera iz Benešić 1990 (preostalih se šest primjera iz toga rječnika već nalazi na popisu u Lučić 2004) te dva primjera iz korpusa za dopune AR-a. Takav se korpus sastoji od ukupno 148 primjera. U njemu nema navoda iz korpusa za *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (dalje: korpus RHKKJ-a) koji se izrađuje pri Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. U tome je korpusu od ovdje zanimljivih leksema lematiziran jedino *privrći*, a na karticama za izradu pripadajućega rječničkoga članka nalaze se jedino ekscerpti iz Belostenčeva rječnika koji su već uporabljeni u usporedbi s rječnicima.

Korijenski leksem *vrći* ni ostale prefiksne tvorbe korijena *vrǵ-* izvedena iz praslavenskoga korijena **vbrǵ-* neće biti uzete u obzir jer bi to tekst tematski znatno proširilo, a sadržajno prekomjerno usložnilo.

⁴ Neće se bilježiti ortografske osobitosti zapisivanja hrvatskih leksema u pojedinim rječnicima. O starijoj hrvatskoj leksikografiji v. npr. Musulin 1959:41–55 ili Vince 2002:64–76.

⁵ Primjer koji se u tom popisu nalazi pod br. 11 treba izostaviti jer je riječ o praslavenskoj osnovi s prefiksom **per-* a ne **pri-*.

2. Leksikografski tretman leksema osnove *privorg-* u hrvatskome jeziku

Leksemi *privrći* ili *privržen* (kao glagolski pridjev trpni glagola *privrći*) potvrđeni su u svima spomenutima pregledanima starijima hrvatskima rječnicima. Značenjske odrednice u tim rječnicima upućuju da se osnovno značenje tih leksema može izraziti kao ‘staviti (do koga ili čega), dodati’. U Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku, koji kao istovrijednice latinskoj natuknici daju velik broj sinonima, među ostalima se daju *prihitam*, *pribacim* (za lat. *adjicio* u Jambrešićevu rječniku) ili *primetanje* (za lat. *adjectus* u Belostenčevu rječniku). Time se čuva veza sa starijim značenjem te osnove koje se može odrediti kao ‘baciti (do koga ili čega), dobaciti’, a izvrsno se čuva u starocrkvenoslavenskome i (hrvatskome) crkvenoslavenskome.⁶ Leksem *privrći* se daje se u Habelićevu i Jambrešićevu rječniku (uz lat. *adjungo me*). Treba naglasiti da se Jambrešić nije koristio Habelićevim rječnikom (Dukat 1905:221). Oba ta rječnika jasno razdvajaju značenja leksema *privrći se* od *privrći* (uz lat. *addo*, kojemu Habelić dodaje i *adjicio*). U Della Bellinu se rječniku *privrći* se daje uz tal. *aggiugnarsi*, a sinonim mu je *priložiti se*. U Vrančićevu i Mikaljinu rječniku postoji leksem *privrći se*, ali obrada svjedoči da je ovdje u osnovi prasl. prefiks **per-*, a ne **pri-* kao u leksemima o kojima je ovdje riječ (Vrančić ima lat. *traicere*, a Mikalja: *pasti*, (lat.) *cascare*, (tal.) *cadere*...).

U rječnicima vezanima za sredinu i drugu polovicu XIX. stoljeća situacija je drugačija.

Natuknicu *privrći* ili *privrgnuti* odnosno *privrgati* imaju samo Drobnićev, Veselićev (1854), Parčićev te Broz–Ivekovićev rječnik, i to za njem. *zugeben*, *zuseßen* (Drobnić 1846–1849, Veselić 1854), tal. *aggiungere* (Drobnić 1846–1849, Parčić 1874 i 1901) i *mettersi del suo* (Parčić 1874 i 1901). Samo Benešić 1990 ima natuknicu *privrći se*, dok Broz–Iveković isti leksem obrađuje pod natuknicom *privrći*. Oba spomenuta rječnika daju značenje koje je srodno onomu za *privrći se* kod Habelića, Jambrešića i Della Belle. Svi rječnici osim Drobnićeva imaju *privržen*. Osim tih leksema u rječnicima iz toga razdoblja pojavljuju se i četiri nova leksema: *privrženik*, *privrženica*, *privrženost* i *privrženstvo*, od kojih samo Šulekov ima sve njih. Svi oni za njemačku istovrijednicu imaju morfološki odgovarajući leksem njemačke osnove *anhang-* (njem. *anhänglich* za *privržen*, njem. *Anhänger* za *privrženik*, njem. *Anhängerin* za *privrženica*, njem. *Anhänglichkeit* za *privrženost*, njem. *Anhängerei*, *Anhang* (*Partei*)

⁶ Podrobnije o gramatičkim svojstvima, komponentijalnoj raščlambi i prikazu prototipnosti u značenju starocrkvenoslavenskoga leksema *privrćiti* i hrvatskoga crkvenoslavenskoga leksema jednaka oblika, v. Lučić 2004:28–29,49,51–54. Leksem bilježi i Daničić 1863–64 za srpski crkvenoslavenski i srpskoslovenski s latinskim istovrijednicama lat. *adjicere*, *imponere*.

za *privrženstvo*). Parčićev hrvatsko-talijanski rječnik ima sljedeće istovrijednice: tal. *addetto* (1901 dodaje i *attaccato*) za *privržen*, tal. *adepto*, *partigiano* za *privrženik*, tal. *attaccamento*, *adesione* za *privrženost*. Njemačke i talijanske istovrijednice jasno pokazuju značenjsku razliku između glagola *privrći* i imenica *privrženik*, *privrženica*, *privrženost*, *privrženstvo*. Uz glagol se veže konkretno značenje ‘dodati, staviti (do čega)’, a uz imenice ono koje je danas vezano uz izvedenice oblika *privržen*: ‘pristati uz koga, pridružiti se komu; biti odan, vjeran’. Leksem *privržen*, koji je redovito obilježavan kao pridjev, značenjem je svrstavan zajedno s imenicama. U njemačkim istovrijednicama za hrvatske lekseme osnove *privrg-* ne vidi se razlikovanje jer se i za glagol i za imena koriste leksemi njemačke osnove *anhang-* u okviru koje se ostvaruje konkretno (‘privjesiti’, ‘pridati’, ‘dodati’) i metaforičko značenje (‘biti privržen’). Broz–Ivekovićev rječnik ima natuknice *privrženik* i *privrći* te je jedini koji uspostavlja tvorbenu vezu tih dvaju leksema: *privrženik* izvodi iz participa preterita pasivnoga *privrći (se)*, *privrgnuti (se)* i dodaje: »isp. naklonjen k strani«. To je osobito zanimljivo zbog toga što ni Broz ni Iveković nisu uzimali u obzir jezik druge polovice XIX. stoljeća kao ostali spomenuti rječnici iz toga razdoblja te što u skladu s vukovskom koncepcijom teži bilježiti narodni jezik.

Najviše će se pozornosti posvetiti nalazu u AR-u jer je to još uvijek najrelevantniji povijesni rječnik hrvatskoga jezika⁷. Osim toga, u njemu je stanje u rječničkim člancima za natuknice o kojima je ovdje riječ najilustrativnije. U AR nalazi se deset rječničkih članaka u čijim bi se natuknicama mogla prepoznati hrvatska osnova *privrg-*: *privrći*, *privrgavati*, *privrgavati se*, *privržak*, *privržen*, *privrženica*, *privrženik*, *privrženost*, *privrženstvo*, *privrženje*. Prema etimološkoj se odrednici te natuknice mogu podijeliti na dvije skupine. U prvoj bi skupini bile one natuknice pored kojih nije naznačeno da su posuđenice, čime se podrazumijeva da je riječ o izvornim leksemima središnjega južnoslavenskoga jezika. Ovdje su dani relevantni dijelovi tih rječničkih članaka:

privrći a) dodati, nadodati, priložiti; b) nametnuti
privržak dodatak; iz Jambrešićeva rječnika, bez navoda iz tekstova
privrženje nom. verb. od *privrći*; iz Belostenčeva rječnika, bez potvrde iz tekstova

⁷ Urednik je XII. sveska AR-a (prikladati–Rajčeta) Stjepan Musulin, a pregledali su ga i odobrili Dragutin Boranić i Petar Skok. Obradivač je natuknica Tomo Maretić. O načelima na kojima je građen AR v. Daničić 1975–76. O okolnostima nastajanja AR-a, njegovoj kapitalnoj važnosti i nedostacima v. Maretić 1916, Musulin 1959 i 1960, Malić 1980–81, Tafra 1984–1985, 1988 i 1993. Jedan od najvećih nedostataka AR-a jest to što u početnoj koncepciji gotovo potpuno zanemaruje kajkavske izvore (za opravdanje toga stava v. Maretić 1924:XXII–XXIII), što je u budućim svescima rječnika donekle ispravljeno. Čini se da Daničić u početku nije kanio isključiti kajkavski iz korpusa za AR jer je bio primio Valjavčevu zbirku kajkavskih riječi, koju poslije nije uvrstio u korpus (v. Maretić 1916:28).

privrgavati samo u Stullijevu rječniku, bez potvrde iz tekstova
privrženstvo isto što *privrženost*; u rječniku Šulekovu *нем.-hrv. (Anhängerei)* i u Popovićevu (*Anhänglichkeit*) ... Ova je imenica načinjena od
pridjeva *privržen*, a nije uzeta iz rus. jezika, jer je u *němu* nema.

Pet je sljedećih natuknica označeno kao posuđenice iz ruskoga, a ovdje su
izvadci iz pripadajućih im rječničkih članaka:

privržen ... onaj, koji je kome odan, koji uz koga, za kim pristaje. Iz rus.
приверженный. ... U književnom jeziku je to posve obična riječ.
privrženik imenica izvedena od adj. *privržen*. Iz rus. *приверженникъ*.
privrženica fem. prema masc. *privrženik*. Iz rus. *приверженица*.
privrženost svojstvo onoga, koji je *privržen*. Iz rus. *приверженность*. U
rječniku Šulekovu *нем.-hrv.* i u Popovićevu (u oba: *Anhänglichkeit*).
privrgavati se pridruživati se, pristajati; iz rus. *привергаться*.

Nalazu iz AR-a treba dodati nekoliko primjedaba koje su djelomično vezane
uz činjenicu da je on i rječnik srpskoga jezika.⁸

Prva se primjedba odnosi na oprimjerenje značenja leksema koji su obilje-
ženi kao posuđenice iz ruskoga: primjeri su samo iz srpskoga jezika, iako pri-
mjera ima i u hrvatskome, npr. dva primjera za *privrženik* iz Danice iz 1849. (u
korpusu za dopune AR-a). Time se dotiče problematično područje izbora
izvorâ za korpus za izradu AR, o čemu se može pročitati u radovima spomenu-
tima u bilj. 7.

Druga se primjedba odnosi na uvrštenje primjera za značenje a) glagola
privrći koji se ne bi trebao nalaziti u rječniku hrvatskoga i srpskoga jezika jer ne
pripada ni jednomu od tih idioma, već je iz srpskoga crkvenoslavenskoga: *кѣ*
*тебе приврѣзень јесмь ... отъ утробы матере мојеје*⁹ (Danilo 295). Taj primjer upravo
oslikava već spomenuto starije značenje koje čuvaju starocrkvenoslavenski i
crkvenoslavenski.

⁸ Time bi se moglo utvrditi i je li možda ta skupina leksema u hrvatski došla iz srp-
skoga ili preko srpskoga npr. iz ruskoga. U Karadžićevu rječniku postoji natuknica
privrći (Karadžić 1899), ali prvi put objavljena u trećem izdanju rječnika, koje je nastalo
nakon što je Karadžić proputovao hrvatske krajeve. Leksemi osnove *privrg-* ne
nalaze se u prvome izdanju toga rječnika (1872) uz lekseme njemačke osnove *anhang-*
niti uz njem. *zugeben* ili njem. *zuseßen* kao u hrvatsko-njemačkim rječnicima iz istoga
doba. Rječnik Matice srpske (*Речник* 1982) ima *privrći* i *privrgnuti* s definicijama u koji-
ma, čini se, prati Karadžića (»dodati, dometnuti«), dok za *privržen* prati AR (»veran,
odan kome«). Ti podaci pokazuju slično stanje kao u hrvatskim rječnicima. Moguće je
da se glagol *privrći* uopće nije koristio u srpskome, već da je leksem Karadžić unio u
svoj rječnik iz hrvatskoga.

⁹ Isječak teksta jest iz Psalma 22,11, koji je potvrđen i u više hrvatskoglagoljskih
spomenika pisanih hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom, kako svjedoče primjeri iz
korpusa za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (dalje: korpus RCJHR),
koji se stvara u Staroslavenskom institutu u Zagrebu (v. Lučić 2004:17–20).

Treća se primjedba odnosi na primjer za značenje a) glagola *privrći* iz ikavsko-ijekavske štokavice druge polovine XIX. stoljeća: *Mojsije i Aron ... ne ulizoše u zemlju od obećanja, sasvijem što su bili privrgli četrdeset godina tuge zaradi nje* (Radnić 1863:32). Kao što je i u Vrančićevu *privrći se*, čini se da je i ovdje riječ o praslavenskoj prefiksima **per-*, a ne o **pri-*. Značenje bi zato trebalo razumjeti kao metaforizaciju značenja koje se nalazi u sljedećem primjeru s istim leksemom, a iz dubrovačkoga govora druge polovice XVI. stoljeća: *Abram vaze Izaka, privrže ga priko ramena, stavi ga prid oltar na koljena pak čini molitvu.* (Mavro Vetranović, *Posvetilište Abramovo*). U rječničkome članku za *privrći* postoji napomena da je oblik *privrći se* potvrđen u Della Bellinu rječniku uz *aggiugnere* (dok zapravo stoji uz natuknicu *aggiugnersi*) te da mu je sinonim *priložiti se*. Zanimljivo je da je u AR značenje glagola *priložiti se* pod f) određeno kao »pridružiti se komu, pristati uza nj« s primjerima iz štokavskoga govora (pretežito ikavice) XVII. i XVIII. stoljeća.¹⁰ Kao što je vidljivo u navodu iz AR-a, značenje se glagola *privorgavati se* poklapa sa značenjem glagola *privrći se* u Habelićevu, Jambrešićevu, Della Bellinu, Broz–Ivekovićevu i Benešićevu rječniku, ali je glagol etimološki određen kao posuđenica iz ruskoga.

Četvrta se primjedba odnosi na značenje imenice *privrženstvo*: »isto što i privrženost«. Šulek i Veselić, koji jedini među spomenutim rječnicima hrvatskoga jezika imaju oba leksema, pokazuju da to nije točno: *privrženstvo* stoji za njem. *Anhang* (Šulek dodaje i podlemu *Partei*), a *privrženost* za njem. *Anhänglichkeit*. Možda je ta dva leksema sinonimnima u srpskome učinio Popović (1895), koji inače puno koristi Šuleka, jer prema AR-u u Popovićevu njemačko-srpskome rječniku za njem. *Anhänglichkeit* stoji srp. *privrženost* i *privrženstvo*.

U rječnicima objavljenima od kraja XX. stoljeća etimološke odrednice i definicije ne odudaraju od onih u rječnicima XIX. stoljeća, ali se razlikuju u lematizaciji. U RHJ 1998, RHJ 2000 i HER-u postoje natuknice *privržen* (u sva tri rječnika i sa sinonimnim definicijama: »vjeran«, »odan«), *privrženost* (u RHJ 1998 i RHJ 2000), *privrženik* i *privrženo* (oba samo u RHJ 2000). Zanimljivo je da nakon što se broj rječnika koji imaju natuknicu *privrći (se)* u XIX. stoljeću prepолоvio, u tome je razdoblju ta natuknica iščezla. U RHJ 2000 u rječničkom članku za *vrgnuti* postoji i *privrći se* sa značenjem: »biti po rođenju nalik na koga od svoje rodbine; baciti se, hititi se, umetnuti se, uvrgnuti se«¹¹. Obrada pokazuje da je tu riječ o značenju drugačijemu od onoga koje se pojavljuje u Habde-

¹⁰ U hrvatskome crkvenoslavenskome *priložiti se* ima isto značenje kao što svjedoče primjeri: *priložit se prišlbc' k nim' i pristroit se domu êkowlju* (Iz 14,1) ili *priložiše se k nimъ vov' stoiê z(e)mle toe rodniъ* (IMak 3,41). Oba su primjera iz Brevijara Vida Omišljanina i nalaze se u korpusu RCJHR.

¹¹ To se značenje pojavljuje i u hrvatskome crkvenoslavenskome, ali za *priložiti se*: *č(lovê)kъ v časti si ne razume priloži se skotehъ nesmlъniъ i upodobi se imъ*. Primjer je iz Lobkovicova psaltira (ekscerpiran u korpusu RCKHR), tekst je srodan Ps 49,13, a latinska je paralela *comparatus est*.

ličevu, Jambrešićevu, Della Bellinu, Broz–Ivekovićevu i Benešićevu rječniku. HER ima samo privržen. Semantičkom (»koji je odan komu, koji uvijek ostaje vjeran«) i etimološkom obradom (»PRI- + prasl. **vrzati*: vezati (rus. *verzát'*), lit. *veržti*«) on prati AR.

Pregled leksikografskih članaka pokazuje da se sredina XIX. stoljeća može odrediti prijelomnim razdobljem. Otada se postupno povlači glagol *privrći* sa značenjem 'baciti (komu, čemu)', 'dodati (komu, čemu)' pred glagolom *privrći se* sa značenjem 'pridružiti se (komu), pristati (uz koga)', te se pojavljuju izvedenice *privržen*, *privrženik*, *privrženica*, *privrženost*, svi značenjski srodni glagolu *privrći se*. S obzirom na to da je prijelomno razdoblje upravo nakon ilirizma, kada se u procesu standardizacije kajkavski povukao pred novoštokavskim, potrebno je promotriti je li značenjski pomak u nekom bližem odnosu s povlačenjem kajkavskoga iz procesa standardizacije. U sljedećem će se poglavljju razmotriti primjeri uporabe leksema o kojima je riječ kroz povijest hrvatskoga jezika. Posebna će se pozornost usmjeriti na to je li u razdoblju prije sredine XIX. stoljeća u hrvatskome potvrđeno značenje 'pristati uz koga, pridružiti se komu' vezano uz osnovu *privrg-* i ako jest, u kojem je narječju ono potvrđeno.

3. Uporaba leksema osnove *privrg-* u hrvatskome jeziku

Prije nego što se razmotre prikupljeni primjeri, potrebno ih je razvrstati s obzirom na vrijeme i narječje kojemu pripadaju. U kroatističkoj je literaturi predloženo nekoliko periodizacija povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika (Moguš 1995, Jelčić 2004, Barić i dr. 1979, 1997). Često se prihvaća ona Moguševa, prema kojoj se razlikuje jezik prvih stoljeća pismenosti u Hrvata, jezik XVI. stoljeća, jezik XVII. stoljeća, jezik XVIII. i početka XIX. stoljeća, jezik prve polovice XIX. stoljeća, jezik polovice do kraja XIX. stoljeća i jezik XX. stoljeća. Primjeri iz korpusa sastavljena za ovo istraživanje potječu iz XVI. stoljeća (dva čakavska primjera), iz XVII. stoljeća (jedan čakavski, četiri štokavska i dva kajkavska primjera), iz prve polovice XIX. stoljeća (dva primjera), iz vremena od polovice do kraja XIX. stoljeća (četdesetak primjera), iz XX. stoljeća (jedan primjer iz prve polovice i gotovo osamdeset iz posljednjega desetljeća XX. stoljeća). Moguševu i ostale podjele treba imati na umu pri dijakronijskoj raščlambi značenja, ali ju nije uputno vjerno slijediti na takvu korpusu jer tek jedan ili dva primjera leksema po pojedinom starijem razdoblju nije dovoljna osnova za pouzdano zaključivanje. Osim toga, konkretni primjeri pokazuju da se značenja u starijim primjerima više razlikuju prema pripadnosti određenomu narječju nego po tome jesu li npr. iz XVI. ili XVII. stoljeća. Zbog toga će se primjeri koji potječu iz vremena prije sredine XIX. stoljeća razdijeliti prema narječjima, a mlađi će se primjeri podijeliti po vremenu nastanka, a u skladu s Moguševom podjelom: na razdoblje od polovice do kraja XIX. stoljeća i na XX. stoljeće.

U dalmatinskih pisaca (Petar Zoranić, Marin Držić, Mavro Vetranović) XVI. i početka XVII. stoljeća nema potvrde leksema *privrći se* već samo leksema *privrći* koji dosljedno rabe u značenju ‘baciti (do koga, čega), dobaciti’. Npr.: *Ži m' t', bih ga batićom privrzao ovim ja, ter bih ga zlom srićom domome posao tja, da takoj ne ide striļa' ući čeljad* (Marin Držić, *Tirena*). B. Kašić, koji piše jezikom pretežno štokavskih obilježja, u svom prijevodu Biblije također nema glagola *privrći se*, već ima samo *privrći*, koji četiri puta rabi u značenju ‘dodati’, npr. *Ištite dakle parvo kraljestvo Božje i pravdu njegovu: i ova sva biti će priveržena vama* (Mt 6,33). U drugačijem ga značenju rabi u sljedećem primjeru: *Rieč mudru ... pohvaliti će i k sebi priverći će* (Sir 21,18). Tu se zamjećuje promjena značenja autokonverzivna tipa: ‘(do)dati’ > ‘uzeti’.¹² Značenje ‘pridružiti se (komu), pristati (uz koga)’ u štokavskome je vezano samo uz *priložiti se* (usp. rječnički članak za *priložiti* pod *f*) u AR). U kajkavskome postoje dvije tekstualne potvrde leksema rečene osnove iz razdoblja do početka XVII. stoljeća, i obje su za *privrći se*. Prva je potvrda u dokumentu pisanu 10. ožujka 1659., kojim Dubravci mole zagrebačkoga biskupa kojemu su podložni da ih zaštiti od novonaseljenih krajišnika, koji su obećali da će biskupu *kak i mi, pokorni i podložni biti ... , ali potlam, kada se utverdiše, zemlje i hižišća zaogradiše, od v. m. gospodstva te k nemške gospode jesu se ze vsemi privrgli i verni učinili* (Lopašić 1885:303). Taj kajkavski primjer svjedoči o značenjskoj vezi glagola *privrći se* i izraza *učiniti se vjeran*, što je vidljivo u sinonimijskoj kolokaciji *jesu se ... privrgli i verni učinili*.¹³ Druga je potvrda u proglasu koji je 29. ožujka 1670. kralj Leopold I. izdao protiv bana Petra Zrinjskoga¹⁴ u kojem se kraljevi podložnici opominju da *rečenomu očivestnom neverniku i puntaru Petru Zrinskomu od sada nigdar pokoran ne bude i da se njemu s nikakvom službom ne podloži, niti k njemu ne privrže ... Ako li su se neki pako po kakvom zabludu k njemu priložili...* Taj primjer potvrđuje istu sinonimijsku vezu glagola *privrći se* i *priložiti se* o kojoj svjedoči i Della Bellin rječnik, a za štokavski lijepo oprimjeruje obrada pod *e*) u rječničkome članku za glagol *priložiti* u AR-u.

U dijelu je korpusa koji se odnosi na drugu polovicu XIX. stoljeća leksem

¹² O autokonverzivnoj polisemiji u kontekstu polisernih odnosa v. Blank 2003: 269–271. Takvo je značenje u kajkavskome potvrđeno dva puta za korijenski leksem *vrći*. Prvi je primjer iz djela *Diogeneš... Brezovačkoga: Dijak: Srećen dan! Kelner: Ako ti je srećen, vrži si ga!*, a drugi iz *Chitare octochorde: Britke rane deržala je / Kad ga z-križa vergoše* (oba primjera iz korpusa RKKJ).

¹³ Uzme li se oblik glagolskoga pridjeva trpnoga glagola *privrći se*, dobije se sinonimijska veza oblika *privržen* i *vjeran* koja je zabilježena u sva tri sinonimijska rječnika hrvatskoga jezika (Matešić 1982; Menac–Fink–Arsovski–Venturin 2003; Šarić–Wittschen 2003).

¹⁴ Tekst proglasa tiskan je u djelu Eugena Kumičića *Urota zrinsko-frankopanska*. Kumičić se vjerojatno poslužio dokumentima o zrinsko-frankopanskoj pobuni u Račkoga (1873:118–119), gdje je objavljen potpun tekst toga proglasa. Zahvaljujem gospođi Ornati Tadin iz Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu na svesrdnoj pomoći u traženju izvora kojim se služio Kumičić.

privrći potvrđen tek dvaput. Ujedno su to i posljednji primjeri značenja ‘baciti do (koga, čega), dobaciti’ odnosno ‘staviti (do koga, čega) dodati’. Prvi je primjer čakavski: *đe bi se privrgla buna i bunica po svu noć* (Vlaho Stulli, *Kate Kapuralica*), a drugi je iz standardiziranoga štokavskoga: *Ljubazno i lukavo privrgne: »...«* (E. Kumičić, *Urota zrinsko-frankopanska*). Leksem *privrći se* potvrđen je također dva puta, jednom u Mata Vodopića: *... da se privrgne k zaručniku s onijem načinom kako prije k materi*, a drugi put kod Augusta Šenoa: *Privrgnemo li se bosanskom kralju, ode naša slobodna trgovina po Ugarskoj*. Korpus čine leksemi *privrći se* (dvije pojavnice), *privržen* (osam pojavnica), *privrženik* (devetnaest pojavnica) i *privrženost* (dvadeset dvije pojavnica). Među primjerima iz XX. stoljeća više nema oblika *privrći*, a osim leksema *privržen* (dvadeset pet pojavnica) i *privrženik* (osam pojavnica) pojavljuje se velik broj pojavnica leksema *privrženost* (četrdeset tri pojavnice). Zanimljivo je da nema nijedne tekstualne potvrde leksema *privrženica* i *privrženstvo*.

4. Raščlamba značenja hrvatskoga glagola *privrći (se)*

Prethodna dva poglavlja pokazuju da se već od najranijih potvrda mogu pratiti značenjske razlike leksema *privrći* i *privrći se*. U njihovoj će se obradi koristiti Geeraertsovo razlikovanje intencionalnoga i ekstenzionalnoga u semasiološkome vidu značenjske strukture (Geeraerts 1997:17–20). Intencionalno se odnosi na različite smislove (engl. *senses*), različita značenja iste značenjske kategorije. Ekstenzionalno se odnosi na različite članove (engl. *members*) značenjske kategorije koji se ovdje nazivaju *inačicama*. Značenje je leksema *privrći* konkretno i obilježiti će se kao I. smisao. Prototipna se situacija u kojoj se taj leksem rabi može opisati pomoću semantičkih uloga vršitelja i predmeta. Vršitelj je prototipno osoba. Predmet nema svojstva osobe (voljno i namjerno djelovanje koje je posljedica želje da se djeluje) i često je apstraktan. Za ilustraciju toga smisla mogu poslužiti primjeri: *Rieč mudru ... pohvaliti će i k sebi priverće će* (Sir 21,18) ili *ne privarzi grieh varh grieha* (Sir 5,5; oba iz Kašićeva prijevoda Biblije). Vršitelj u kratkom vremenu namjerno predmet pomiče s nekoga početnoga mjesta na ciljno mjesto. Sama radnja nije moralno obilježena. Moralna obilježenost u navedenim primjerima proizlazi iz značenja leksema ‘mudar’ i ‘grieh’, a ne iz *privrći*. U nekim je uporabama naglašen intenzitet vršiteljeve sile i brzina kretanja predmeta (poput ‘baciti’) i takvo se značenje može obilježiti kao inačica Ia, npr.: *Parune... vlada’ se kako znaš, er voda kreši sad, toli te na ti kraj kolovrat privrže...* (Mavro Vetranović, *Orfeo*). To je značenje starije, poznato je iz starocrkvenoslavenskoga i (hrvatskoga) crkvenoslavenskoga. Inačica se Ia redovito pojavljuje u štokavskome, ali je prisutna i u druga dva narječja. U ostalim je uporabama naglašena činjenica da se predmet nalazi na novome mjestu (poput ‘dodati’) i takvo se značenje može obilježiti kao inačica Ib, npr.: *Ištite dakle parvo kraljestvo Božje i pravdu njegovu: i ova sva biti će priveržena vama* (Mt 6,33 u Kašićevu prijevodu Biblije).

Oblik je *privrći se* u značenju apstraktniji i obilježiti će se kao II. smisao. Prototipna situacija u kojoj će se uporabiti taj leksem može se opisati pomoću semantičkih uloga iskusitelja, koji je najčešće istodobno i vršitelj, te stimulusa, koji je istodobno najčešće i korisnik. U primjerima koji potječu iz vremena od sredine XIX. stoljeća do sredine XX. stoljeća stimulus je najčešće osoba, a u primjerima s kraja XX. stoljeća do danas stimulus je češće apstraktan (npr. ideja). U objema se ulogama prototipno nalaze osobe. Stimulus u iskusitelju izaziva pozitivne osjećaje, a odnos iskusitelja i stimulusa jest moralno obilježen i dugotrajan. U nekim se primjerima naglašava odnos vršitelja i korisnika, dakle iskusiteljeva djelovanja u korist stimulusa, i takvo se značenje može obilježiti kao inačica IIb¹⁵, npr.: *Na Umbertovom licu ove riječi ostaviše vidljiv trag, te on pokuša nešto reći o svojoj privrženosti, ali prestade u času kad je gospodar počeo razmotavati smotuljak.* (Igor Stiks, *Dvorac u Romagni*), *Zna se da sam ... pokazao mnogo puta svoju nepokolebljivu privrženost sretno i slavno vladajućoj kući Habsburgovaca* (Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*). U toj inačici smisao *privrći se* pripada u prvom redu političkomu leksiku. Uz inačicu IIb pojavljuje se i inačica IIcm čije se izdvajanje u okviru II. smisla zasniva na razlici u tipičnim nositeljima semantičkih uloga koji se u određenoj izvanjezičnoj situaciji pojavljuju. U inačici su IIb tipični nositelji semantičkih uloga dva pripadnika društveno-političke hijerarhije u kojoj je obavezno jedan viši, a drugi niži, jedan pruža zaštitu i sigurnost, a drugi ih uživa. U inačici su IIc nositelji osobe u bliskom rodbinskom ili ljubavnom odnosu pa je zbog toga ta inačica osjećajima obojenija nego inačica IIb. Primjeri su takve uporabe sljedeći: *Njegovi sinovi bijahu vršnjaci Alijini i zato mu je starac upravo očinskom ljubavlju privržen bio...* (Josip Eugen Tomić, *Zmaj od Bosne*), *I njegovoj naklonosti i privrženosti prema Jelici sve su više rasla krila...* (Branimir Wiesner Livadić, *Gospođa Jelica*). U oba se smisla (I. i II.) tako mogu razlikovati po dvije inačice. Temeljni je odnos dvaju smislova određen metaforizacijom inačice Ib koja posljeduje pojavkom inačice IIb. Ta je metaforizacija djelomično i formalizirana: prvi je smisao vezan uz leksem *privrći*, a drugi uz leksem *privrći se*. Rječni *se* u obliku *privrći se* ne može se pridružiti značenju akuzativa povratne zamjenice *se*, pa se dakle ne radi o povratnom glagolu, jer se *to se* tu odnosi na subjekt, a ne na objekt.¹⁶

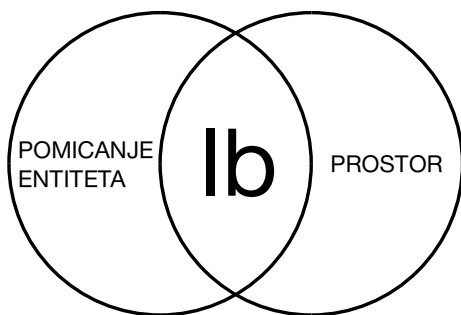
Kognitivni se pogled na metaforizaciju zasniva na Lakoffovu i Johnsonovu (1980) određenju procesa metaforizacije kao procesa povezivanja domena (dijelova znanja o svijetu) od kojih je jedna obično konkretnija, a druga apstraktnija (Lakoff–Johnson 1980). Smjer povezivanja ide od konkretnije domene, koja se zbog toga naziva *izvornom*, do apstraktnije, koja se zbog toga naziva *ciljnom*. I ovdje će koristiti Geeraertsov uvid (potaknut radom S. Dika)

¹⁵ Oznaka IIb, a ne IIa, odabrana je da se naglasi veza s inačicom Ib, kako će se pokazati poslije.

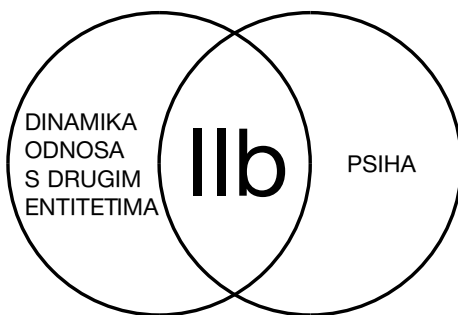
¹⁶ O rječni *se* i njezinim značenjima v. Mihaljević (u tisku).

da je metaforizacija induktivna pojava, što znači da je vezana uz jedan dio značenjske strukture, a ne nužno uz čitavu značenjsku strukturu kategorije (v. Geeraerts 1997:68–83). Pomoću vezivanja domena može se objasniti u čemu se sastoji metaforizacija koja povezuje inačice Ib i IIb. Izvorna domena prostora u Ib postaje domenom psihičkoga života u IIb. Metaforizacija se u toj domeni odnosi na premetanje vanjskoga, konkretnoga prostora koji je pretpostavljen u Ib u čovjekov unutarnji, psihički prostor stavova, osjećaja, donošenja odluka u IIb. Izvorna domena pomicanja entiteta kroz prostor iz Ib premeće se u dinamiku odnosa osobe s entitetom u okolini kako ga čovjek procesuirá kroz svoj unutarnji, psihički život u IIb. Na slici 1. prikazan je odnos domena Ib i IIb.

I. smisao (*privrći*, Ib)

II. smisao (*privrći se*, IIb)

Slika 1. Odnos domena u metaforizaciji koja povezuje I. i II. smisao glagola *privrći (se)* odnosno inačice Ib i IIb.

Čini se da metaforizacija koja povezuje Ib i IIb glagola *privrći (se)* nije zahvatila sva tri hrvatska narječja podjednako. U kajkavskome je ona potvrđena, što se može vidjeti i na shemi 1, koja prikazuje prisutnost različitih inačica i smislova u idiomima hrvatskoga jezika kroz povijest. U jugoistočnome hrvatskome jezičnome prostoru za nju nema potvrde, ne pojavljuje se glagol *privrći se*. U standardnome se hrvatskome idiomu glagol *privrći* i njegove izvedenice te uz njega vezan I. smisao pojavljuje vrlo sporadično, a u najnovijim se tekstovima više uopće ne pojavljuje. U standardnome se idiomu rijetko pojavljuje glagol *privrći se*, dok su pridjev *privržen* u II. smislu i njegove izvedenice češće. Zanimljivo je primijetiti da je metaforizacija analogna ovdje prikazanoj za *privrći (se)* na jugoistočnome hrvatskome jezičnome prostoru vezana uz sinonimni glagol *priložiti (se)*, što pokazuje Della Bellin rječnik te značenja pod *e*) i *f*) u AR za glagol *priložiti*, a trag se iste metaforizacije nalazi i u hrvatskome crkvenoslavenskome (v. bilj. 10).

smisao	idiom	inačica	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	XXI
I	čakavski	a	[yellow box]					
		b	[yellow box]					
	štokavski	a	[yellow box]					
		b	[yellow box]					
	kajkavski	a	[yellow box]					
		b	[yellow box]					
	standardni	a	[yellow box]					
		b	[yellow box]					
II	čakavski	b	[yellow box]					
		c	[yellow box]					
	štokavski	b	[yellow box]					
		c	[yellow box]					
	kajkavski	b	[yellow box]					
		c	[yellow box]					
	standardni	b	[yellow box]					
		c	[yellow box]					

Shema 1. Potvrđena prisutnost različitih inačica i smislova u idiomima hrvatskoga jezika kroz povijest.

5. Tumačenje leksikografskih nalaza, primjera uporabe i predložene raščlambe značenja

Nalazi iz rječnika hrvatskoga jezika, primjeri iz tekstova te raščlamba značenja zajedno daju složenu sliku iz koje je teško očitati tijekom povijesti leksema *privrći (se) / privrgnuti (se) / privrgavati (se), privržen, privrženik, privrženica, privrženica, privrženost, privrženstvo, privrženje*. Ključno je pitanje kako etimološki, tvorbeno i značenjski tumačiti leksem *privržen* u II. smislu. U rječnicima se hrvatskoga od XIX. stoljeća on pojavljuje određen kao pridjev i početni oblik za različite izvedenice u II. smislu (*privrženik, privrženica, privrženost*), iako se glagol *privrći se*, od čijega bi se (poprijedjevljenoga) oblika glagolskoga pridjeva trpnoga *privržen* navedeni leksemi također mogli izvoditi, pojavljuje u kajkavskim rječnicima u II. smislu još u XVII. i XVIII. stoljeću. Oblik *privržen* u II. smislu ili a) pripada posuđenicama iz ruskoga (< rus. *приверженный, привержен*), ili je b) glagolski pridjev trpni hrvatskoga glagola *privrći se* koji je preobrazbom postao i pridjevom, ili c) povijest toga oblika u hrvatskome ima elemente obiju tih mogućnosti.

Za mogućnost a) odlučuju se AR i HER. Može se pretpostaviti da je leksem u hrvatski iz ruskoga stigao preko srpskoga jer je najstarija potvrda za izvedenicu *privrženik* iz 1849. (u korpusu za Dopune AR-u), dok se *privržen* s izvedenicama u srpskome pojavljuje barem od 1830-ih. Maretić govori da je to upravo vrijeme najčešćega posuđivanja iz ruskoga te ističe i poticaje za izbor baš toga jezika:

Lako je razumeti, zašto su u prvoj polovini XIX. veka srpski i hrvatski književnici punim pregrštima uzimali reči iz ruskih rečnika: ruski je narod među svima slavenskim narodima najveći, njegova je književnost među slavenskima najveća, njegov je jezik bogatiji od drugih slavenskih, (...). Nije dakle čudo, što su Srbi i Hrvati držeći sebe za manju i slabiju slavensku braću tražili u književnim potrebama pomoći u većega i jačega brata. (Maretić 1924:XVI).

Tu mogućnost podržava i činjenica da se II. smisao uz leksem *privržen* obilno pojavljuje tek nakon polovice XIX. stoljeća, a ruski je uz češki u to vrijeme jedan od najpoželjnijih jezika izvora za posuđivanje u hrvatskome (i srpskome).¹⁷ U prilog posuđivanju govore i prilike razbuktaloga političkoga života sredine XIX. stoljeća te proces standardizacije hrvatskoga jezika, kojim se pokušava zadovoljiti velik broj različitih potreba komunikacije u javnome životu. Važna je sastavnica javnoga života politika, a leksemi *privržen*, *privrženik*, *privrženica*, *privrženost* i u ruskome¹⁸ i u hrvatskome u prvome redu pripadaju upravo političkomu rječniku. Ako je riječ *privržen* u II. smislu posuđenica iz ruskoga, povijest bi se toga leksema i njegovih izvedenica mogla iznijeti kako slijedi: U ruskome je opisni pridjev *приверженный* nastao popridjevljenjem glagolskoga pridjeva trpnoga glagola *приверзатъ(ся)*, koji glasi *привержен*. Opisni je pridjev *privržen* zajedno sa svojim izvedenicama u srpski stigao najkasnije do 1830., otkada potječu najstariji (srpski) primjeri iz AR-a. Ubrzo je pridjev *privržen* s izvedenicama iz srpskoga stigao u hrvatski: prve su potvrde u *Danici* iz 1849.: za izvedenicu *privrženik*. Hrvatskomu je Šulek priskrbio i novotvorenicu *privrženstvo*. Glagolski je pridjev trpni hrvatskoga glagola *privrći*, koji glasi *privržen*, homofon i homograf iz ruskoga posuđenoga i fonološki adaptiranoga opisnoga pridjeva *privržen*. Ti oblici nisu i homonimi jer ne pripadaju istoj vrsti riječi. Riječ *privržen* koja je posuđenica iz ruskoga pridjev je, a riječ *privržen* koja je glagolski pridjev trpni, glagolski je oblik. Leksikografski, uz natuknicu *privržen* treba bilježiti samo podatke vezane uz posuđenicu iz ruskoga koja je pridjev jer podaci vezani uz glagolski pridjev trpni treba davati uz natuknicu *privrći*, kako je i učinjeno u rječnicima objavljenima od XIX. stoljeća.

U prilog mogućnosti b) govore podaci iz Habelićeva, Jambrešićeva, Della Bellina te Broz–Ivekovićeva i Benešićeva rječnika o leksemu *privrći* se i njegovu II. smislu. Osim tih leksikografskih potvrda, tu su i dvije potvrde iz XVII. sto-

¹⁷ Brojni se primjeri posuđivanja iz ruskoga i češkoga nalaze u Maretić 1892.

¹⁸ Među primjerima iz rječnika ruske akademije znanosti (*Словарь русского языка* 1959) svi su primjeri leksema osnove *приверз-* u značenjskoj inačici IIb osim jednoga u natuknici *приверженный*, koji je blizak inačici IIc: [Я] искренне любил Ивана Петровича (...) С своей стороны Иван Петрович оказывал уважение к моим летам и сердечно был ко мне привержен. С. ПУШКИН, *Повести Белкина*.

ljeća, koje svjedoče da se u kajkavskome najposlije do druge polovice toga stoljeća dogodila metaforizacija značenja leksema *privrći*. Pojavak u Della Bellinu rječniku možda znači da se isti proces dogodio i na jugoistočnom hrvatskom jezičnom prostoru. U doba bujanja političkoga života u prvoj polovici XIX. stoljeća glagolski je pridjev trpni *privržen* u II. smislu mogao postati tvorbeno plodan. Popridjevljeni je oblik glagolskoga pridjeva trpnoga mogao sa sobom donijeti modifikaciju u značenju. Glagolsko bi značenje leksema *privrći se* 'pridružiti se (komu), pristati uz (koga)' tako dobilo kakvoću stalnoga svojstva osobe na koju se pridjev odnosi: onaj koji se pridružio sada bi imao svojstvo odanosti, vjernosti, odnosno bio bi odan, vjeran onomu kojemu se pridružio. Leksemi *privrženik*, *privrženica*, *privrženost*, *privrženstvo* posve odgovaraju pravilima tvorbe kojima bi mogao biti podvrgnut pridjev *privržen*. Ako je ta mogućnost točna, leksikograf bi u rječničkome članku za *privržen* u gramatičkoj obradi trebao spomenuti tvorbenu vezu glagola *privrći se* i pridjeva *privržen* te metaforizaciju naznačiti i u obradi značenja. Osim u Broz–Ivekovićevu rječniku, takvu se pristupu ne nalazi traga u rječnicima objavljenima od XIX. stoljeća naovamo.

Razlaganja mogućnosti a) i b) u nekim su dijelovima uvjerljivija, a u drugima manje uvjerljiva, pa svakako treba razmotriti mogućnost c), prema kojoj povijest leksema o kojima govorimo sadrži neke sastavnice mogućnosti a) i neke sastavnice mogućnosti b). Do XIX. stoljeća situacija je u hrvatskome prilično jasna. Najkasnije do druge polovice XVII. stoljeća značenjska se struktura glagola *privrći* u kajkavskome usložnila: pored I. smisla glagol je dobio i metaforički, II. smisao. Ta je promjena djelomično i formalizirana uvođenjem rječe *se* u osnovni oblik glagola. Tako se u kajkavskome značenjski i oblikom razlikuju *privrći* (I. smisao) i *privrći se* (II. smisao). Da je u XIX. stoljeću u proces standardizacije hrvatskoga jezika ušao kajkavski, ova bi se metaforizacija vjerojatno odrazila i na tvorbu: po svoj bi prilici nastale različite izvedenice, a među njima i one pomoću plodnih sufiksa *-ik*, *-ica*, *-ost*, *-stvo*. Takve izvedenice, ako su i postojale, za sada nisu potvrđene. U proces je standardizacije ušao ijekavsko-jekavski novoštokavski idiom, što za hrvatsku osnovu *privrg-* u II. smislu razvijenome u kajkavskome ima dvije posljedice. Prva je da se obesažuje daljnji razvoj i množenje oblika te osnove u II. smislu jer on ponajprije pripada političkomu leksiku, a javni se život sada odvija na novoštokavskome. Druga je da razvoj značenjskih struktura u kajkavskoj osnovi *privrg-* lako biva previden i u leksikografskim djelima jer se i oni sada pišu standardiziranim novoštokavskim idiomom i za taj idiom. Postojala je mogućnost da se glagol *privrći se* posudi u standardizirani idiom, kao neki drugi kajkavski leksemi (kao npr. *kukac*, *ladanje*). Ipak, čini se da se to nije dogodilo, već da je u standardizirani idiom sredinom XIX. stoljeća, vjerojatno preko srpskoga, posuđena skupina leksema ruske osnove *npusep3-*. Tu su posudbu mogle poduprijeti dvije činjenice. Jedna je već spomenuta vrlo prihvaćena praksa posuđivanja iz rus-

koga u to vrijeme, a druga je homofonost i homografnost fonološki adaptiranih posuđenica s ovjerenim, ali nepotvrđenim hrvatskim leksemima izvedenima iz osnove *privrg-* u srodnome značenju, zbog čega su izvorni govornici te posuđenice mogli prihvatiti baš kao daje riječ o izvedenicama domaće osnove.

Nakon podrobnijega iznošenja triju pretpostavljenih mogućnosti čini se da su u mogućnosti c) tumačenja povijesti leksema u kojima je riječ najobuhvatnije uklopljeni leksikografski nalazi, tekstualne potvrde uporabe leksema i predložena raščlamba značenja. Tim se tumačenjem isključuje mogućnost opisa pomoću pojma semantičkoga posuđivanja, pojavi pridruživanja novoga značenja domaćoj riječi pod utjecajem strane riječi (v. Muhvić-Dimanovski 1992:155), čemu slučaj nalikuje. Bitna je razlika u tome što nema potvrđenih leksema *privržen*, *privrženik*, *privrženica*, *privrženost* u I. smislu koji bi od analognih ruskih leksema primili II. smisao. Slučaj se ne može opisati ni semantičkom poligenezom jer se značenje prvi put razvilo u autohtonoj osnovi, dok je drugi put posuđeno. Taj je slučaj po formalnim svojstvima djelomično poklapa s pučkim etimologiziranjem po tome što se strani leksem neutemeljeno dovodi u tvorbenu vezu s nekim domaćim leksemom na koji nalikuje, no bitno se razlikuje i od pučke etimologije: prilagođeni je oblik posuđenih leksema suobličan ovjerenim hrvatskim leksemima. Slučaj nije prihvatljivo opisati ni kao leksičko posuđivanje bez osvrta na razvoj značenja u domaćoj osnovi *privrg-*. Time se zanemaruje činjenica da se u hrvatskome II. smisao u osnovi *privrg-* pojavio prije posuđivanja leksema ruske osnove *npubeɤɤɤ-* pa iz vida iščezava utjecaj homofonosti i homografnosti te srodnosti značenja na naturalizaciju posuđenih leksema ruske osnove.

Na kraju se može predložiti jedno leksikografsko rješenje ovdje opisanoga slučaja: odnosa hrvatske osnove *privrg-*, posuđenica iz ruskoga osnove *npubeɤɤɤ-* i značenja ‘pristati uz koga, pridružiti se komu’ odnosno ‘odan, vjeran’ koje je leksikografski zanemareno u hrvatskoj osnovi, a zabilježeno u obradi ruskih posuđenica. Povijest bi se toga odnosa mogla iznijeti u obliku napomene¹⁹ uz leksem *privrći se* koji može biti natuknica ili se može obraditi pod natuknicom *privrći*, ovisno o koncepciji rječnika. Koliko bi pojedinosti u takvu napomenu ušlo, ovisi o tipu i opsegu rječnika. Ipak, u njoj bi barem trebalo stajati da je *privrći se* sa značenjem ‘pridružiti se (komu), pristati uz (koga)’ u hrvatskome postojao barem od sredine XVII. stoljeća i barem do sredine XVIII. stoljeća unutar kajkavskoga narječja. Ipak, riječ *privržen*, koja u standardnome hrvatskome danas znači ‘odan, vjeran’, te izvedenice *privrženik*, *privrženica*, *privrženost*, posuđene su iz ruskoga polovicom XIX. stoljeća, a nisu izvedene iz hrvatskoga *privrći se*. Takva bi napomena dovela u suglasje intuiciju izvornoga govornika hrvatskoga jezika o etimološkoj, značenjskoj i tvorbenoj srodnosti

¹⁹ Zahvaljujem dr. Branki Tafri na tom prijedlogu.

leksema *privrći (se)* i *privržen* te njihovim izvedenicama sa značenjskom i etimološkom odrednicom, i to na osnovi podataka iz povijesti hrvatskoga jezika i semantičke raščlambe.

VI. Zaključak

U slučaju opisanu ovdje kognitivna, prototipna teorija pokazuje se korisnim dodatkom u obradi jednoga leksikološki težega mjesta. Semantička je dijakronijska raščlamba provedena po principima kognitivne, prototipne teorije potvrdila da se intuitivni zaključak izvornih govornika o tome da se pridjev *privržen* u značenju 'odan, vjeran' izvodi iz hrvatskoga glagola *privrći se* zasniva na značenjskoj strukturi toga glagola koja je i potvrđena u povijesti hrvatskoga jezika, u okviru kajkavskoga narječja najmanje od sredine XVII. do sredine XVIII. stoljeća.

Značenje korpusa za određenje značenja i etimologije u rječničkome članku osobito se dobro vidi na primjeru AR-a i korpusu RHKKJ-a. U AR-u kajkavski je gotovo posve zanemaren, pa ne čudi da su II. smisao i oblik *privrći se* u njemu zabilježeni samo rubno. S obzirom na to da AR obujmom i iscrpnošću u međuvremenu nije nadmašen nijednim drugim rječnikom hrvatskoga jezika, on je bio važno uporište za izradu svakoga sljedećega rječnika hrvatskoga jezika, osobito u pogledu primjera iz povijesti hrvatskoga jezika. Tako se lako moglo dogoditi da je metaforizacija u osnovi *privrg-* promakla i leksikografima koji su izrađivali HER i ostale suvremene rječnike hrvatskoga jezika. Ipak, zanimljivo je da ni među primjerima koji su u korpusu za RHKKJ pripremljeni za izradu rječničkoga članka uz natuknicu *privreći*, koja je jedina osnove *privreg-* u tom korpusu, nema ni jednoga primjera čije bi značenje bilo srodno II. smislu. Zbog toga se može pretpostaviti da bi ono bilo propušteno i u tome rječniku, u kojem bi se najprije očekivalo da bude zabilježeno.

Taj slučaj potvrđuje potrebu unošenja napomene uz neke rječničke članke. Time se povećava uporabna i obavijesna vrijednost leksikografskoga djela pa ono adekvatnije odgovara svojoj priručničkoj naravi. Primjerom opisanim u članku dotiče se i pitanje utjecaja domaćih leksema na naturalizaciju posuđenica s kojima su u isprepletenim specifičnim odnosima, ovdje homografije, homofonije, homonimije i srodnosti značenja, ali ta tema zahtijeva posebnu obradu.

Literatura

- Barić, Eugenija, i dr. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : Školska knjiga. 527 str.
- Barić, Eugenija, i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. Drugo izdanje. Zagreb : Školska knjiga. 697 str.
- Béjoint, Henri. 2000. *Modern Lexicography*. Oxford (...) : Oxford University Press. xii,276 str. (Oxford linguistics)
- Blank, A. 2003. Polysemy in the lexicon and in discourse. U knj. *Polysemy, flexible patterns of meaning in mind and language*. Edited by Brigitte Nerlich (...). Berlin, New York : Mouton de Gruyter. x,422 str. (Trends in linguistics. Studies and monographs, 142)
- Daničić, Đuro. 1975–76. Ogljed. U knj. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio XXIII. (Dodatak). Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Str. 5–9.
- Dukat, Vladoje. 1905. Jambrešićev »Lexicon Latinum«. *Rad JAZU* 162, 192–234.
- Geeraerts, Dirk. 1997. *Diachronic prototype semantics : A contribution to historical lexicology*. Oxford : Clarendon Press. 207 str.
- Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Drugo, znatno prošireno izdanje. Zagreb : Naklada Pavičić.
- Lakoff, George, Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press. xiii,242 str.
- Lučić, Vida. 2004. *Problemi vezani uz semantičko istraživanje koncepta privrženost s posebnim osvrtom na hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Kvalifikacijska radnja za doktorski studij na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. *Rkp.*
- Malić, Dragica. 1980–81. Akademijin rječnik i njegove Dopune. *Rasprave Zavoda za jezik* 6–7(1980–1981), 121–139.
- Maretić, Tomo. 1916. Crtice o rječniku naše akademije. *Ljetopis JAZU* 31, 25–114.
- Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik : za sve one koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom : Dopuna Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. xxxii,205,(ii) str. (Znanstvena djela za opću naobrazbu, VII.)
- Maretić, Tomo. 1892. Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku. *Rad JAZU* 108, 68–98.
- Mihaljević, Milan. *u tisku*. O subjektivnim rečenicama uz obezličene glagole. Referat na Hrvatskom jezikoslovnom kolokviju, u povodu 70. obljetnice rođenja prof. dr. Josipa Silića.
- Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. 2., prošireno izdanje. Zagreb : Nakladni zavod Globus. 233 str.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna. 1992. Prevedenice – jedan oblik neologizama. *Rad HAZU* 446, 93–205.
- Musulini, Stjepan. 1957. Hrvatska i srpska leksikografija, *Filologija* 2, 41–63.

- Musulini, Stjepan. 1960. Rad na Akademijinu rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika. *Spomenica JAZU*.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2004. *Konceptualna leksikografija*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada. 264 str.
- Tafra, Branka. 1984–85. Izbor riječi za rječnik (na primjeru leksičke građe 19. st. i AR). *Raprave* Zavoda za jezik 10–11 (1984–1985, 223–230).
- Tafra, Branka. 1988. Leksikografski izvori za Rječnik JAZU i njegove Dopune. U knj. *Leksikografija i leksikologija : zbornik radova*. ANUBiH, Posebna izdanja, knj. LXXXV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 21, Sarajevo 1988. Str. 107–113.
- Tafra, Branka. 1993. Od Rječnika JAZU do njegovih Dopuna – podudarnosti i razlike. *Rječnik i društvo : Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Str. 351–356.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Treće, dopunjeno izdanje. Zagreb : Matica hrvatska. xvi,781 str.
- Zgusta, Ladislav. 1991. *Priručnik leksikografije*. [Prevod i predgovor Danko Šipka.] Sarajevo : Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 335 str.

Izvori

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. 3. prošireno izdanje. Zagreb : Novi Liber. 1439 str.
- Belostenec, Ivan. 1740. *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aeraarium*. Pretisak.
- Benešić, Julije. 1990. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika : od preporoda do I. G. Kovačića*, sv. 11 (prehraniti se – protiva). Zagreb : Globus i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Biblija Sacra*, preveo Bartol Kašić. Paderborn, München, Wien, Zürich : Ferdinand Schöningh, 1999.
- Bulaja, Z. (ur.). 1999, 2000, 2002. *Klasici hrvatske književnosti I*. (Epika, romani, novele), II. (Pjesništvo), III. (Drama i kazalište). Zagreb : Alt F4 – Bulaja naklada.
- Даничић, Ђуро. 1863,1863,1864. *Рјечник из књижевних старина српских I–III*. У Биограду : у државној штампарији. xi,521;(ii),519;(ii),599 str.
- Della Bella, A. 1728. *Dizionario italiano-latino-illirico*. Dubrovnik.
- Drobnić, Josip. 1846–49. *Mali rječnik ilirsko-němačko-talianski*. U Beču : tiskom jermenskom manastira. xvi,812 str.
- Habdelić, Juraj. 1670. *Dictionar, ili Réchi Szlovenszke zvxexga ukup zebrane, u red pofztaulyene, i Diachkemi zlahkotene*. Nemski Gradecz. Pretisak.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb : Novi liber, 2002.
- Hrvatski nacionalni korpus*. <http://www.hnk.ffzg.hr>
- Iveković, Fran, Ivan Broz. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*, svezak II. Zagreb.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1899. *Deutsch-serbisch Wörterbuch*. Beč.
- Kašić, Bartol. 1990. *Hrvatsko-talijanski rječnik s konverzacijskim priručnikom*. Za-

- greb : Kršćanska sadašnjost i Zavod za jezik IFF.
Korpus za Dopune Akademijina rječnika. [Građa.] Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Korpus za Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije.* [Građa.] Zagreb : Staroslavenski institut.
- Korpus za Rječnik hrvatskoga književnoga kajkavskog jezika.* [Građa.] Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lopašić, Radoslav. 1885. *Spomenici hrvatske Krajine*, knjiga II. Zagreb.
- Marak, Janko. 1901. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch.* [II. izdanje.] Wien, Leipzig : A. Hartleben's Verlag. 188 str. (Bibliothek der Sprachenkunde. Wörterbücher)
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika.* Zagreb : Školska knjiga. xx,808 str.
- Mažuranić, Ivan, Jakov Užarević. 1842. *Deutsch-illyrisches Wörterbuch.* Agram : Ljudevit Gaj. (8), xviii, 486 str.
- Mažuranić, Vladimir. 1908–1922. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik.* Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Pretisak 1975.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik.* Zagreb : Naklada Ljevak. 414 str.
- Mikalja, Jakov. 1649. *Blago jezika slovinskoga iliti Slovník.* Rim, Loreto, Ancona.
- Parčić, Dragutin Antun. 1908. *Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski).* U Senju : Hreljanović. viii, 932 str.
- Parčić, Dragutin Antun. 1874. *Vocabolario slavo-italiano.* Zara [Zadar] : Fratelli Battara. viii, 1058 str.
- Поповић, Ђорђе. 1895. *Речник српскога и немачкога језика.* Панчево : Књи-жара браће Јовановића.
- Rački, Franjo. 1873. *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana.* Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Речник српскохрватскога књижевног језика.* Нови Сад : Матица српска, 1990.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, XII. i XXIII. dio. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952. i 1975–76.
- Rječnik hrvatskoga jezika.* Ur. Jure Šonje. Zagreb : Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« i Školska knjiga.
- Šarić, Ljiljana, Wiebke Wittschen. 2003. *Rječnik sinonima.* Oldenburg : Universitätsverlag Aschenbeck & Isensee, i Zagreb : Neretva. xxiii, 653 str.
- Словарь русского языка*, Том III (П–Р). Москва : Академия наук СССР, Институт русского языка.
- Slovník jazyka staroslověnského.* Praha : Nakladatelství Československé Akademie věd, 1982.
- Караџић, Вук Стефановић. 1852. *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима.* У Бечу : штампарија јерменскога манастира. 862 str.
- Stulli, Joakim. 1801. *Lexicon Latino-Italico-Illyricum.* Budim.

- Šulek, Bogoslav. 1860. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch / Němačko-hrvatski rěčnik*. Agram [Zagreb] : Verlag der F. Suppan'sche Buchhandlung.
- Jambrešić, Alojz. 1742. *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica, et Hungarica*. Zagreb. Pretisak.
- Veselić, Rudolf. V. 1853–54. *Rěčnik ilirskoga i němačkoga jezika* (1853) i *Deutsch-ilirischer Theil* (1854). U Beču : A. A. Venedikt.
- Vitezović, Pavao Ritter. 2000. *Lexicon Latino-Illyricum*, prijeslik rukopisa. Zagreb : ArTresor naklada.
- Voltiggi, Josip. 1803. *Ricoslovník illicskoga, italianskoga i nimacskoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom*. U Beču (Vienna) : u pritesctenici Kurtzbecka. (36),lix,610 str.
- Vrančić, Faust. 1771. *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika, latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i mađarskog*, prvotisak Mleci 1595, reprint izdanje. Zagreb : Liber.
- Zbirka hrvatskih književnih djela na <http://www.fizg.hr/infos/dzs/popis.htm>.

An example of lexicographically neglected metaphorization

Summary

By exhaustive lexicographic and cognitive semantic analysis of the lexemes *privrći* (*se*), *privržen* and their derivatives, the author shows that cognitive semantic analysis can help in lexicographic analysis. Collaboration is especially welcome when the history of the lexeme(s) is complex, as is the case with the analyzed lexemes. The lexemes and the entries analysis also illustrates the crucial importance of the selection of the corpus for defining the meaning, both in lexicography and semantics.

Ključne riječi: kognitivna semantika, obrada natuknice, metaforizacija
Key words: cognitive semantics, entry analysis, metaphorization

